

Bölüm 27

MARDİN OSMANLI YÖNETİMİNE NASIL GEÇTİ

Çaldıran Savaşı (23 Ağustos 1514)

Yavuz Sultan Selim, Şahkulu isyanının sorumlularını cezalandırmak ve Osmanlı Devleti için büyük bir tehdit unsuru haline gelen Şah İsmail'i bertaraf etmek için çıktığı İran Seferini beş ay gibi uzun bir sürede tamamlayarak Çaldıran Savaşı'nın yaşandığı Çaldıran Ovasına ulaştı (23 Ağustos 1514).

Yavuz Sultan Selim, uzun süren İran seferi sırasında Şah İsmail ile mektuplaşmış, bu yazışmalar hem meydan okuma, hem tehdit hem de tenkit içermekteydi. Bu yazışmaların en dikkat çeken detayı ise Yavuz Sultan Selim'in İran/Fars topraklarında hüküm süren Şah İsmail'e yazdığı mektuplarda Farsça, İran/Fars Hükümdarı Şah İsmail'in ise Türkçe kullanmış olmalarındaydı. Zira Fars edebiyatının hâkim olduğu Osmanlı Sarayına kıyasla Fars topraklarına hükmeden Şah İsmail ve **Safevi Devleti'**nde Türklük ve Türk kültürü ön plandaydı.

Yavuz Sultan Selim, sefere başlarken gönderdiği ilk mektupta Şah İsmail'in "İslamiyet'e aykırı hareketlerini tenkit etmiş, yaptığı mezalimlerden bahsederek katili'nin vacip olduğunu ifade ederek kılıcından evvel İslamiyet'i kabul etmesi lazım geldiğini" yazmıştı. Şah İsmail ise harbe hazır olduğunu ifade ederek "Er isen meydana gelesin, biz de intizardan kurtuluruz," diyerek cevap vermiştir.

Sefer süresince elçiler aracılığıyla yapılan karşılıklı yazışmalar bir süre sonra kesilip Şah İsmail'in cevabı gecikince Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'e bir mektup daha göndererek, "Davete icabet edip uzun yollar geçerek memleketine geldik. Fakat sen meydanda yoksun. Padişahların hâkimiyetindeki memleket onların nikâhlı karısı gibidir. Yiğit olan ona başkasının elini dokundurmaz. Hâlbuki bunca gündür memleketinde yürüyorum hala senden haber yok. Bundan sonra görünmezsen erkeklik sana haramdır. Miğfer yerine yaşmak, zırh yerine çarşaf giyip serdarlık ve şahlıktan

vazgeçesin” diyerek mektupla beraber hırka, şal ve çarşaf göndermiştir.

Şah İsmail, Osmanlı Ordusunu çetin yollarda yorup savaş meydanına öyle çıkartmaya niyetlenmişti. Beklediği gibide oldu. Osmanlı Ordusu, aylarca süren sefer yolunda büyük zorluklar yaşamış, Yeniçeriler huzursuzlanmış hatta Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim’in çadırına ok atacak kadar füturuzlaşmışlardı. Şah İsmail nihayet savaş meydanına indi ve Çaldıran Ovasında Osmanlı Ordusunu karşılamak üzere hazırlandı. Osmanlı Ordusu, Çaldıran Ovasına ova sırtından indi. Osmanlı Ordusunun merkezinde Yavuz Sultan Selim ve Kapıkulu Askerleri bulunuyordu. Sağ cenahta Anadolu Beylerbeyi Hadım Sinan Paşa, sol cenahta ise Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa bulunuyordu. Ordunun en önünde ise Azap askerleri konuşlanmıştı. Şah İsmail’in ordusu ise sağ cenahta en büyük kumandanları olan Durmuş Han Şamlu ve Nur Ali, sol cenahta Diyarbakır Beylerbeyi Ustacluğlu Mehmet Han bulunuyor, Şah İsmail ve muhafızları ordunun en gerisinde ihtiyatta duruyorlardı. İki tarafın kuvvetleri de sayıca eşit durumdaydılar. Osmanlı ve Safevi ordularının takribi güçleri 80-100 bin kişiydi. Bu denk güçlerin galibiyeti ancak savaş stratejileri ve askerlerin yetenekleri ile belirlenebilirdi.

Osmanlı Ordusu’nun en muntazam birliği Yeni Çerilerdi. Buna karşın Safevi Ordusunun yarısından fazlası mükemmel niteliklerdeki süvarilerden oluşuyordu. Üstelik 25 bin km’lik yolu kat eden yorgun Osmanlı Ordusu’na karşın hızlı süvarilerden oluşan Safevi Ordusu stratejik olarak daha avantajlı durumdaydı. Şah İsmail’in savaş stratejisi Osmanlı Ordusu’nun yorgun düşmesi ve Süvarilerin taarruzlarına karşı koyamayacak duruma gelmesi üzerine planlanmıştı. Osmanlı Ordusu ise gönüllü genç azap askerlerinin hızlı hareket ederek düşmanın savaş düzenini bozarak Yeniçerilerin üstün savaş yetenekleriyle düşmanı bertaraf etmesi üzerine kurgulanmıştı.

Çaldıran Savaşı fevkalade bir şiddetle başladı. Safevi Ordusunun sağ cenahı Osmanlı Ordusu’nun sol cenahını bozguna uğrattı. Topların zamanında ateşlenememesi ve azap askerlerinin topaların vurduğu yollardan içeri girememesi nedeniyle Safevilerin sağ cenahı Osmanlı Ordusunun sol kanadına üstün geldi. Beylerbeyi

Hasan Paşa ölünce Osmanlı Ordusunun sol kanadına düzensizlikler baş göstermeye başlamıştı. Sol cenahın zafiyetini Hadım Sinan Paşa'nın yerinde hamleleri tamamladı. Zamanında ateşlenen hafif toplar ile Safevi Ordusu'nun sol cenaha büyük zayıflar verdirdi ve Safevi Ordusunun sol cenah kumandanı Ustacoğlu Mehmet bu taarruzla öldürüldü. Her iki ordunun da sol cenahları ağır zayıflar vermiş, kumandanları öldürülmüş, sağ cenahları ise muvaffak olarak üstün gelmişti. Bu eşitlik Yeni Çerilerin başarılı tüfek atışlarıyla Osmanlının lehine döndü. Safevi Ordusunun muvaffak olan sağ cenahını isabetli tüfek atışlarıyla bozguna uğratan Yeniçeriler Şah İsmail'i de kolundan yaralamışlardı. Yeni Çerilerin tüfek atışlarıyla bozguna uğrattıkları Safevi Ordusu, Şah İsmail'inde yaralanması hasebiyle geri çekilmeye başladı. Şah İsmail'in esir düşmesi söz konusu iken Şah gibi giyinen bir seyis ortaya atılarak Şah İsmail benim deyince esir alındı. Şah İsmail'de hem ordusunu hem de sefer hazinesini arkasında bırakarak Tebriz'e kaçtı. Yavuz Sultan Selim Çaldıran Savaşından hemen sonra Tebriz'e doğru ilerledi. Osmanlı Ordusu'nun Tebriz'e yaklaştığını haber alan Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim'in gazabından kaçmak için İran içlerine kaçmak zorunda kaldı. Yavuz Sultan Selim, Tebriz'de 10 gün kadar kalarak burada yaşayan pek çok sanat erbabı, tüccar ve edebiyatçıyı İstanbul'a davet ederek seferini tamamladı ve İstanbul'a geri döndü.¹

Fetihden önceki olaylar: Mardin ve çevresinin Osmanlı Türkleri tarafından feth; Yavuz Sultan Selim'in uyguladığı stratejinin temelini şii inanışa sahip bir Türk Devleti Safevilere Karşı sünni inanca sahip kürtleri İdrisi Bitlisi vasıtası ile örgütleyerek zayıflatma esas alınarak uygulamaya konmasıdır.

İdrisi Bitlisi Kimdir: Aslen Bitlisli olup bu havalide büyük nüfuz sahibi bir şeyh olan Şeyh Hüsamettin'in oğludur. İdrisi Bitlisi'nin babası Şeyh Hüsamettin, Akkoyunlu Yakup Bey zamanında (1478–1490) yılları arasında hizmetinde bulunduktan sonra. XVI. yüzyının başlangıcında Şah İsmail'in ortaya çıkarak Safevi Devletini kurması üzerine, Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmıştır.² İdrisi Bitlisi Heşt-Bihişti müellifi İdrisi-

¹ https://www.turktarih.com/Safevi_Devleti.html

² Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.15

Bitlisi Yavuz Sultan Selimin itimadına Mazhar olmuş ve büyük görevler verilerek taltif edilmiştir. İdrisi Bitlisi aldığı görev gereği Urmiye Gölü'nden Malatya'ya ve Diyarbakır'a kadar uzanan bölgeyi Şah İsmail'e karşı ayaklandırıp Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmaya teşvik için Doğu Anadolu'ya yollanmıştı.

İdrisi Bitlisi görevi gereği önce Urmiye havalisine giderek, evvelce Şah İsmail'e karşı Osmanlıların tarafında yer alan Emir Sarım 'in oğulları ile yaptığı görüşmede hudutlarının Safevilere karşı korunması konusunda görüş birliği sağlamıştır.³ İdrisi Bitlisi Soran Hakimi Emir Seyyid Beyin ve Baban Kürtlerinin Osmanlılarla iş birliğini temin etti. İdrisi Bitlisi Beradost emirlerinden Yusuf İskender ve Sultan Ahmed'in Osmanlıların yanına çekerek Kürt kabilelerinin uzlaşmasını başarmıştır.

İdrisi Bitlisi İmadiye ve Cizre taraflarına giderek İmadiye yöneticileri Emir Seyfeddin ve Oğlu Emir Sultan Hüseyin ile Cizre Hakimi Şah Ali Bey'in Yavuz Sultan Selime biat etmelerini sağlamıştır. İdrisi Bitlisi yukardaki başarılarından sonra Bitlis ve Hizana giderek bu havalideki Kürt beyleri Osmanlılara bağladı. İdrisi Bitlisi tahrik ve çabaları neticesinde daha önce safevilerle Kürtler arasında büyük mücadele başlattı. Cizre ile Musul arasındaki sahayı da ayrıca yağma ve tahrip ettirdiği anlaşılmaktadır.⁴

İdrisi Bitlisi gayretleri sonucu Melik Halil Eyyübi, Bitlis yöneticisi Emir Şerefeddin, Hizan yöneticisi Emir Davud, Sason yöneticisi Ali Bey, Narman yöneticisi Abdal Bey ve Kürt ümerasından (Osmanlı devlet teşkilâtında sancak beyleri hakkında kullanılan tâbir.) toplam yirmi beş kişi'nin, Diyarbakır dolaylarına Safevilerden temizlemek için Osmanlı hizmetine germesini kabul ettirdi. ⁵ İdrisi Bitlisi, Osmanlılar'ın hizmetine almış olduğu Kürtleri tahriki sonucu Bitlis ve Diyarbakır havalisinde Osmanlı karşıtı olan insanları

³ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.16

⁴ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.16

⁵ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.17

öldürölmelerini sağladı. Ahalinin Osmanlı yönetimine bağlanması için baskı uyguladılar. Baskılar sonuç verdi ve halk Osmanlı yönetiminden aman diledi.⁶

Şah İsmail Bitlis ve Diyarbakır havalisinde vuku bulunan Kürt isyanlarına karşı Çaldıran Muharebesinde ölen Ustacalı oğlu Mehmed Hanın Kardeşi ve evvelce Cizre çevresinde mühim roller oynamış bulunan Karahan'ı Urfa yöneticisi olan Durmuş Bey ile birlikte Diyarbakır'ı muhasara ve almaya memur etti. Mardin, Hısn-ı Keyfa, Harput ve Ergani "de bulunan Şah'a mensup kuvvetlere de Karahan'a iltihak etmeleri emrini vermişti.⁷ Şah İsmail Kuvvetleri Mardin, Hısn-ı Keyfa, Harput ve Ergani "de Harput kuşatması için Karahan emrine beş bin kişilik bir güçle Diyarbakır'ı kuşattı, Diyarbakır halkı da İdrisi Bitlisi vasıtası ile Yavuz Sultan Selim'den yardım istedi.

Yavuz Sultan Selim Diyarbakır halkından gelen talep üzerine aslen Diyarbakırlı olan Yiğit Ahmet, Amasya'dan hareket ederek Diyarbakır önlerine geldi ve muhasara hattını yararak ve şehre girdi.⁸ Safeviler Diyarbakır'ı bir yıl kuşatma altında tuttuktan sonra Yavuz Sultan Selim Bayburt'ta bulunan Bıyıklı Mehmet Paşa'yı yardıma gönderdi. Aynı zamanda Rumiye-i Sugra Beylerbeyi Şadi Paşa'nın beş sancak beyi ile Bıyıklı Mehmet Paşaya yardım etmek üzere gönderdi.

Aynı anda İdrisi Bitlisi bölgedeki Kürtleri ayaklandırdı. Bu ayaklanmaya Palu yöneticisi Cemşit Bey ve Çemişkezek yöneticisi olmak üzere Kiğı sancağında birleşerek Çapakçur'u Safavilerin elinden kurtarıp Diyarbakır önlerine geldiler ve Şadi Paşa da bu güçlere katıldı.⁹

Osmanlı Ordusu şehir yakınlarında Karaköprü mevkiinde

⁶ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.17

⁷ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.17

⁸ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.17

⁹ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.17

toplandı. Bu durum karşısında Safavi kuvvetleri komutanı Karahan Mardin istikametine kaçtı. Osmanlı Ordusu Eylül 1515 yılında Diyarbakır surlarına bayraklarını astı.¹⁰

Yavuz Sultan Selim 4 Kasım 1515 yılında Bıyıklı Mehmet Paşayı Diyarbakır Beylerbeyi olarak atadı.

Osmanlılar'ın Mardin'i ilk fethi

Safevi Komutanı Karahan'ın Mardin istikametine gelmesi üzerine Osmanlı kuvvetleri de Diyarbakır'da zaman kaybetmeden Karahan'ı kovalamaya başladılar. Bu sırada Karahan Mardin'de bulunan aile bireylerini alarak Sincar istikametine gitti. Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından öldürülen Karahan Bey için Osmanlı tarzı bir türbe yaptırarak gömdürdü. Bu türbe günümüze kadar gelmiştir. Şahkulu Bey türbesi olarak bilinmektedir.

Osmanlı kuvvetleri Cavesak'ta üç gün bekledikten sonra komutanlar bir toplantı yaptı bu toplantıda Mardin'in alınması görüşüldü. Şadi Paşa'nın sipahileri çoğunlukla Diyarbakır fethinin yeterli olduğu gerekçesiyle dönülmesi yönünde irade beyan ettiler.¹¹ Ancak bu karara İdrisi Bitlisi Mardin halkı ile yapılacak görüşme sonucu savaşılmadan sulh yolu ile şehrin alınabileceği konusunda

¹⁰ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.18

¹¹ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.19

komutanları ikna etti. Bunun üzerine Hısn-ı Keyfa yöneticisi Melik Halil Eyyübi Kürt Kuvvetlerinden beş yüz kişilik bir kuvvet ile kale altına kadar gitti ve İdrisi Bitlisi'nin ağzından Şehri yönetici ve halkına teslim olmaları halinde mal ve can güvenliklerinin garanti altına alınacağını ifade eden yazıyı sundu. Mardin halkı bu teklifi müspet karşıladı ve kendilerini temsilen Seyyid Ali Nusaybini'yi görevlendirdi. İdrisi Bitlisi ile görüşen Seyyid Ali Nusaybini bunun üzerine Yavuz Sultan Selime bağlılıkları sağlandıktan sonra Safevilere ait ne kadar kırmızı külah varsa toplatıldı. Bu kızıl başlıklar lağım çukurlarına atıldı. Bu durum Mardin'de neden alevi inancına sahip kimsenin olmamasının en önemli kanıtı olsa gerek. Şehrin yöneticisi olan Osmanlı Kuvvetleri olmasına karşın kale Safevi Şah İsmail Kuvvetlerinin elinde bulunuyordu.¹²

Osmanlıların Mardin'i ikinci fethi

Mardin Osmanlılar tarafından kale hariç Ekim 1515 tarihinde fethedilmiş olsa da tümü ile fethinden dolayı Yavuz Sultan Selim başta Bıyıklı Mehmet Paşa ve İdrisi Bitlisi ile diğer asker ve komutanlara birçok unvanın yanı sıra parasal hediyeler gönderdi. Safevi güçleri Osmanlı Komutanları arasındaki ihtilaflardan istifade ederek Mardin'i yeniden ele geçirdi. Osmanlı Şahdi Paşa yönetiminde bulunan kuvvetlerin çekilmesi bu durumu sağlamıştı. Yavuz Sultan Selim Tarafından sorumlu tuttuğu komutanlara ağır cezalar verdi.¹³

Yavuz Sultan Selim tarafından 25 Kasım 1515 tarihinde Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya bütün Karaman Sipahileri ile Diyarbakır'a gitmesi emri verildi.

Dede Kargın sahrasında yapılan savaşta galip gelen Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu savaşı kazandı. Mardin halkı şehri ikinci kez teslim etti. Safevi Komutanı Karahan'ın kardeşi Süleyman Bey kaleye çekilerek mücadeleye devam edeceğini gösterdi. Bunun üzerine Hüsrev Paşa Komutasındaki

¹² Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.19

¹³ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.20

Osmanlı ordusu kaleyi toparla vurmaya başladı. ¹⁴ Kalenin hangi tarihte alındığı kesin olarak bilinmemesine karşın tahminen 15-20 Mayıs 1517 Yavuz Sultan Selime Kahire’de verildiği ve haberi götüren üç kişiye Devlet-han b.Mustafa,12 akça, Mustafa biraderi-Dede,12 Akça-Mehmet b.Kasım 14 akça armağan aldıkları kayıt altına alınmıştır.¹⁵

Mardin kalesi’nin düşürülmesinden sonra Safevilerin elinde kalan Hısn-ı Keyfa kalesi ile de Bitlis yöneticisi Şeref Bey, Sason yöneticisi Mehmet Bey, Hizan yöneticisi Davut Bey ve diğer Kürt kuvvetleri Melik Halil Eyyubi’ninim gayretleri ve İdrisi Bitlis’inin gayretleri ile teslim alınmış ve muhafızların Azerbaycan’a gitmelerine izin verilmişti. Yönetim yeniden Halil Eyyubi’ye verildi. Savur Kalesi de barış yolu ile Safevilerden alındı. Ayrıca Çermik ve Ruha (Urfa) kaleleri de alındı ve bunlardan ikincisi Piri Bey’e verildi.¹⁶

Mardin M.S.1515 yılında Diyarbakır vilayetinin on iki livadan Amid,(Diyarbakır)Mardin, Sincar, Berriyecik (ova),Ruha(Urfa)Siverek, Çermik, Ergani, Harput(Harput)Arapkir, Kığı ve Çemişgezek. Artuklular döneminde başkent olan Mardin Osmanlı döneminde liva seviyesine düştüğünü görmekteyiz.¹⁷Mardin Bizanslılar, İlhanlılar dönemlerinde de coğrafi olarak hep Diyarbakır’ın bir uzantısı kabul edildiği için bu durum Osmanlılar tarafından da aynı şekilde görülmüştür.

Mardin M.S 1518 tarihli tapu tahrir defterlerinde Mardin Sancağı’na bağlı yerler olarak Mardin Kazası ile Savur ve Nusaybin nahiyeleri gösterilmektedir.¹⁸ Mardin XVIII. yüzyılda Mardin Bağdat’a

¹⁴ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.32

¹⁵ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.34

¹⁶ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.34

¹⁷ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.35

¹⁸ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.39

bağlanmış.¹⁹ Mardin'in 1840 yılında bir ara Musul'a bağlandığı 1869 yılında yeniden Diyarbakır'a bağlı bir sancak olduğu bu durum, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna kadar devam etmiş.²⁰

¹⁹ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.46

²⁰ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.46